

Բարեպաշտօն Մանրածախք Ախալցխոյ	5	70
Բարեպաշտօն Օղավաճառք Ախալցխոյ	15	
Բարեպաշտօն Սուրճավաճառք Ախալցխոյ	3	
Բարեպաշտօն Կառապործք Ախալցխոյ	2	42
Բարեպաշտօն Սառաճք Ախալցխոյ . . .	3	
Բարեպաշտօն Մխճիք Ախալցխոյ . . .	2	
Բարեպաշտօն Որմնադիրք Ախալցխոյ . . .	5	
Մարտիրոս Ըռահմաթեան	1	
Յակոբ Գրիգորեան		25
Յարութիւն Գալուստեան		40
Մարտիրոս Պետրոսեան		20
Յովհաննէս Քաշորեան		60
Պօղոս Գալուստեան		50
Սարգիս Յարութիւնեան	1	
Սողոմոն Ստեփանեան		50
Յովհաննէս Մկրտնեան		50
Յարութիւն Աբէլեան	1	
Յովհաննէս Փիլիսեան	1	
Աղա Փիլիսեան		25
Գէորգ Ստեփանեան		70
Գրիգոր Մատթէոսեան		50
Գրիգոր Խաչատրեան Բենկլեանց . . .		20
Երեք անձինք	1	
Յակոբ Սահակեան		80
Արրահամ Զուլաթեան	1	
Ստեփանոս Սարգսեան		30
Բարեպաշտօն Բրուտք Ախալցխոյ . . .	2	50
Բարեպաշտօն Մսածախք Ախալցխոյ . .	5	
Բարեպաշտօն Հիւսք Ախալցխոյ . . .	8	
Աւետիս Փչրեան		30
Բարեպաշտօն Պղնձագործք Ախալցխոյ	4	

(Ծ-Ի-Ն-Ա-Է-Է-Է)

ԳՊՐԵՎԱՆՔ ԵՐԵՋԱԿՈՒ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԻ
ՎԱՆՈՒՅ

ԽճԷԱԳՐՈՒՄԻԱՆ ԱՐԱՐԱՍ ԿԱՌԱՐՈՒՄ:

Եթէ միանգամ տրամաբանօրէն ազգաց և ազանց անցեալի և ներկայի վերայ ուշք դարձնենք՝ կ'տեսնենք անշուշտ պարզ կերպով թէ նոցա իւրաքանչիւրը ունեցած է և ունի՝ իւր ազգայնութեան տեղութեան վերաբերմամբ բնական և բա-

րոյական կապեր, որոնք իւրեանց ընդարձակ նշանակութեամբ նոյն հասարակութեան կենաց ընթացքին կամ փնտսակար և կամ օգտակար են եղած: Մի ազգի բնական կապերը քաջ ըմբռնելու համար՝ հարկ է աշխարհագրական գիտութիւնը իւր մասներով գիտենալ՝ հետեւապէս և տեղեակ ըլլալ ընդհանրական պատմութեան:

Արդ այս գիտութեանց մէջ նշանակութիւն և համբաւ ստացող անձինք՝ շատ անգամ առարկած են թէ, Հայաստանը մարդկային ազգի պատմաբանական կենսքին մէջ մի շատ երևելի գործք չկատարեց և ոչ մի ժամանակ ալ կատարեալ և հզօր տէրութիւն չկազմեց, Այս կէտը մենք խոհեմ և հեռատես ձեռով նկատելով կարող ենք անվիհեր ասել թէ դորան առիթն մեր Հայրենեաց բնական դրութիւնն կամ կապն է եղած: Հայկական կենսքը գէթ մասնաւոր կերպով ուսումնասիրող ամեն անհատ գիտէ թէ մեր բուն Հայրենիքը մի բարձրաւանդակ երկիր է՝ Կովկաս, Տաւրոս և Կորդուաց լեռներէն շրջապատեալ, որոնք իրանց՝ այլևայլ ճիւղերով՝ այս աշխարհքին մէջ միանալով՝ ոչ միայն Ասիոյ ամենանշանաւոր բարձրաւանդակութիւնը կ'կազմեն, հապա և այս երկիրը բոլորովին միմեանցից ջոկ մասերի կ'բաժանեն, որ մեծ նշանակութիւն ունեցաւ մեր պատմաբանական կենսքին մէջ:

Ասիայումը Ասորեստան, Բաբելոնստան, Մարաստան, նոյնպէս Եգիպտոս ոչ միայն Հայաստանի նման զատուած չէին բնական անջրպետներով իւրեանց մէջ, Այլ և ազատ էին օտարների ազդեցութիւններէն: Ուրեմն բնական և շատ յարմար էր թէ այն երկրները պիտի կազմէին հզօր տէրութիւններ, ինչպէս և եղան հին դարերին մէջ: Իսկ մեր Հայրենիքն այս աշխարհներին հակառակ դրութիւն ունենալով այսինքն իւր մէջ բաժանեալ և այլ և այլ ազգաց ոտից կոխան լինելով ինչպէս ենթարկեալ լինելով ոչ միայն կատարեալ միութիւն չ'ունեցաւ, հապա և խաղաղ ու անզոր կեանք ալ չ'վարեց:

Հարկ է միանգամ պատմութեան վերայ ուշք դարձնել, Ի՞նչ կ'տեսնենք: Այն թէ ամենայն ժամանակ համայն հզօր տիրապետների առաջին բացուած երկիրը՝ մեր Հայրենիքն է եղած: Ուստի

և իւրաքանչիւր խորագէտ քաղաքականութիւն և կառավարութիւն զէպի իւր նպատակները դիւրութեամբ հասնելու համար՝ կամեցել է նախապէս նորան (Հայաստանին) տիրապետել, որն որ շատ ալ հեշտ է եղած քանի որ նա՝ (տիրապետել կամեցողը) մի միաւորեալ ազգային դիմադարձ զօրութեան չ'է հանդիպած։ Մեր ասածին ապացոյց չէ՝ արդեօք մեր հարեան հին ազգաց ընթացքը՝ Հայրենիքնուս նկատմամբ։ Մի՞թէ՝ զարմանալու բան է Պարսկաստանի թուլութենէն և տկարութիւնէն օգուտ քաղելով՝ նորան տիրապետել կամեցող Աղեքսանդրի առաջին գործքը՝ Հայաստանին տիրելն լինելը, կամ յարմար չէ՞ր արդեօք Հռոմէացեցիք իւրեանց զօրութիւնը Պարսկաստանին վերայ տարածելու համար, մեր Հայրենիքն ընկճել կամելին, բնական չէ՞ր արեւելեան կայսերաց Պարսկաստանէն ազատ լլայլու համար Հայաստանի վերայ աչք նետելին, և հակադարձը։ Ուստի այս նկատմունքներէն յայտնի է որ Հայաստանը Ասիական հզօր տիրապետների մանաւանդ Պարսկաստանի և Յունաստանի նկատմամբ մի միջնակէ (ПУНКТЬ) եղած, երբեմն մէկէն հեռանալով միւսին մերձենալու, երբեմն ալ մեկայէն ի բաց մեկնելով միւսին յայելու։

Ահաւասիկ Հայաստանը իւր բնական զօրութեամբ այս հանգամանքների և պարագաների մէջ զլուծուելով չ'կարողացաւ Ասիոյ միւս ազգերի նման քաղաքական զօրեղ նշանակութիւն ունենալ։ Ամեն պակասութիւն շատ անգամ մի ուրիշ առաւելութեամբ կ'ծածկուի։ Մեր հին կենաց այս թերութիւնը ըստ ինձ՝ միայն մտացական կենաց յառաջադիմութեամբ կարելի էր ըսքօղել։ Բայց այս քաղցը հին դարերին մէջ ոչ թէ միայն մենք, հապա և համայն ազգերն չ'կրցան ձեռք գցել։ Ուստի մենք եղանք այն՝ ինչ որ բնական էր։ Սակայն աստ հարկ է ասել թէ մեր Հայրենիքը մարդկային ազգի պատմաբանական կենաց մէջ ուրիշ պատճառներով, այլ զէպքերով, ունեցած է իւր մեծ կշիռը, զոր այստեղ բացատրելը՝ և առաջ բերելը թէ այս յօդուածիս նպատակէն դուրս գիտեմ և թէ իմ կարողութիւններէն վեր կ'իտուտովանուեմ։ Ուստի թողնելով այս կէտը՝ կանցնեմ ազգերի բարոյական շաղկապների դիտմամբ մի

քանի խօսք ասել, զոր կաշխատեմ որքան կարելի է ըստ իմ կարողութեան պարզել և բացատրել։ Սակայն նախ քան սորան վերայ խօսելու անհրաժեշտ կ'սեպեմ առարկել թէ ինչ որ մեր Հայրենեաց՝ բնական կապը մեզ համար վատ կամ լաւ կողմունք նշնպէս ուրիշ ազգայնք իւրեանց համար։

Արդ՝ այս կէտի վերաբերմամբ գրող և սորան մէջ համբաւ ստացող անձինք շատ անգամ առարկած են թէ։ Մի ազգի բարոյական կապերի հիմը և խարիսխը երեք կենսատու տարերք հարկ են ըլլալու։ Ըլուսաւորութիւն, բարոյական կրթութիւն և նիւթական կենաց ապահովացնելու միջոցներ, որոնց մի հայեացքով, մի աշխատանք և ճշգրտմբ պիտոյ է առաջ վարել, թէ ո՞րչափ և որ աստիճանի ճշմարտութիւն կայ այս խօսքերին մէջ թող ընթերցողք իրանք խորհն։ Իսկ ես փոքր ինչ կ'պարզեմ այս միտքը։

Ըլուսաւորութիւն ասելուն իրան մէջ կ'պարունակէ մարդկութեան կենաց յատկացածի բնականը, զոր ուրիշ խօսքով կարող ենք ասել նորա ազգային, ընկերական, քաղաքական և մտաւորական կէտերը, որոնք որչափ զարգացած ըլլային մի ազգի մէջ, այնչափ նոյն ազգութիւնը կազմող անհատները իւրեանց պարտականութեանց կատարելը կ'սիրէին և կ'յարգէին առանց օրինաց ստիպման։ Իսկ բարոյական կրթութիւն ասելն, զոր այլ ձևով կարող ենք ասել հոգեկան կամ կրօնական, որուն հիմքն է Արարիչը։

Մի ազգ առաջ գնալու համար եղան անձինք, որոնք կարծեցին բաւական է նոյն ազգին մէջ մարմնաւոր լուսաւորութեան ըլլալը, եթէ այդ միացած ըլլայ կառավարութեան, ճարտարութեան, քաղաքականութեան և գրականութեան հետ։ Սակայն այս միտքը թոյլ և խախուտ է, ինչպէս ժամանակը և փորձը յայտնի կացուցին մտածող աշխարհին։ Ի՞նչ եղաւ Հռոմէական ահագին կայսերութիւնը, որուն մէջ նիւթական լուսաւորութիւնը բարձր տեղ կ'ունէր։

Անշուշտ կործանուեց և կորաւ քրիստոնէից բարոյական լուսաւորութենէն կամ զօրութենէն։

Արդ՝ այստեղ մի հարց առաջ կ'գայ թէ քրիստոնէից բարոյական ուսաւորութիւնը եթէ այնքան

զօրեղ էր որ իւր մեծ ուժով տապալեց ահագին Հռոմէական մարմնական մեծութիւնը: Ի՞նչի ուրիմն ինքն ալ այնքան դարեր ամենայն օրինաւորութեամբ չկարողացաւ ազգեր և ժողովուրդներ կառավարելու և առաջ տանելու: Այս հարցը գէթ մասնաւոր կերպով լուծելու և հասկանալի կացուցանելու համար հարկ է ուշադրութիւն դարձնել քրիստոնէութեան առաջին դարերին վրայ:

Քրիստոնէութեան չորրորդ դարից սկսած Յիսուսի բարոյականը մինչև այդ ժամանակը միմեանցից շատ հեռի եղած ազգերին մէջ ազնիւ զգացմունք, սուրբ հաւատ, հաստատ յոյս, սէր և համոզումներ շնչելով՝ նորանց կապեց ու կաշկանդեց միմեանց հետ, տիրելով և իշխելով բարոյապէս նորանց վերայ: Սակայն այս կէտը ուշ թէ շուտ պիտի չունենար իւր տեղութիւնը, ինչպէս և եղաւ. ըստ որում՝ կամաց կամաց ժամանակների սահելը, ազգերի տեղափոխուելը, սերունդների այլ և այլութիւնը, հին թագաւորութեանց կործանուելը, նորերի վերականգնելը, ալիւսյալ ժամանակ եղած զիւտերը և այլ բիւր գէպքեր և հանգամանքներ, ցոյց տուեցին պարզ կերպով աշխարհքին թէ՛ բարոյական լուսաւորութեան մի տարր կ'պակսի, որ է մոաւորական կենաց զարգացնելը: Ուստի այս փորձէն Արեւմուտք արևելքէն շուտ դաս առնելով՝ ամենայն ճիշդ թափեց ձեռք բերելու զայն, հետևապէս մեծամեծ զոհեր տալէն յետ՝ երբ իւր բարոյական լուսաւորութեան հետ միացրեց մտացական կենաց զարգացնելու յառաջադիմութիւնը, այն ժամանակը ծագեց ազգերի այն դրութիւնը, որուն վերայ կանգնած են այժմ՝ Երկրագնդի ամենէն բարձր ժողովուրդները:

Արդ՝ այս նկատմունքներէն կ'հետևի թէ՛ ազգի մը՝ բարոյական կապերը հաստատուն և հիմնաւոր խորիմնների վերայ պնդացնելով իրան անվտանգ և օրինաւոր կերպով առաջ վարելու համար, բաւական չ'են նիւթական և բարոյական լուսաւորութեանց ըլլալը: Մեր նախնիք կրօնական լուսաւորութեան կատարելագոյն կէտը ժամանեցին. նութականին մէջն ալ նոյնպէս յետ չ'էին: Սակայն ի՞նչի չ'ընդհատեցին մեզ — իրանց ապագայ սերունդին ինչ որ այժմ՝ ամենէն բարձր անձինք կ'պահանջեն:

Այս պակասութեան օրինաւոր առիթը մտաւորական կենաց յառաջադիմութեան թերութեանը կ'տանք: Իսկ ինչ որ կ'վերաբերի նիւթական կենաց ապահովացնելու միջոցներուն, որուն վերայ մանրամասն խօսելն երկար կը լինէր, կարճ ասելով կարող ենք առարկել թէ երբ մի ժողովուրդի բարոյական և մտացական կենաց ընթացքը օրինաւոր կերպով առաջ վարուի, հարկ է որ նոյն ժողովուրդի նիւթական կենաց ապահովացնելու միջոցներն ալ ըստ այնմ կատարելագործուէին:

Ահաւասիկ սորանք են մասնաւոր ձևով ճանաչելով մի ժողովուրդի բարոյական կապերի հիմնական կէտերը, որոնց ամենքն ալ պիտոյ է միեւնոյն հոգացողութեամբ առաջ վարուի: Սակայն որով՝ հետևեմք քաղաքական կեանք չունինք, ուստի առանձին կերպով մերոնց գիտմամբ նկատելով հարկ է առարկել թէ զորանց առաջին տեղը պիտի բռնէ հոգեկան լուսաւորութիւնը կամ՝ կրօնը, որ պիտի ըլլայ միւս երկուսի հիմանց խորիմնը:

Իրաւ շատ անգամ ասուած է թէ՛ կրօնական լուսաւորութեան հիմնական կէտերը բոլոր աշխարհների համար միեւնոյն է և միեւնոյն հաստատութիւն ունի: Բայց այսչափ ալ այդպէս կարծուի, այնուամենայնիւ այլեւայլ ձևերով, տարազներով մտքերով, զգացմունքներով, սիրեալ և տարածեալ են ազգաց մէջ: Ուստի և այս խնդիրով է, որ իւրաքանչիւր ազգ իրան յատկացած վարք, բարի սովորութիւն, ծէս, արարողութիւն, կարգ, կանոն, օրէնք և լեզու ունի, արտադրող բնութեան հզօր և ազգու զօրութիւնն է:

(Ենթադրեմք է յաջորդ ամսագիրը:)

ԱՂԵՔՍԱՆԴԻ ԿԵՅՍՐԻՆ Ի ՏՓԻՒՍ:

Ի 20-ն ամսոյս ընդ երեկս Տփլիս քաղաք արժանացաւ հիւրընկալնուլ զՕգոստ. Աղեքսանդր Ի. Նիկիոյայիվէ Կայսրն ամենայն Ռուսաստանեայց՝ ընդ Կայսերորդուցն Պահաժառանգ և մեծ իշխան Վսեմափառ Աղեքսանդր Աղեքսանդրովլի և ընդ մեծ իշխան Վսեմափառ Վլադիմիրի